

คันดินคูเมืองอุทอง
ข้อมูลใหม่จากการขุดค้นทางโบราณคดี
สันต์ ไทยานนธ์

บทคัดย่อ

คันดินคูเมืองอุททอง

ข้อมูลใหม่จากการขุดค้นทางโบราณคดี

ผลจากการศึกษาคันดินนอกคูเมืองโบราณอุททองด้านทิศตะวันตก โดยวิธีการขุดค้นทางโบราณคดีในปี พ.ศ. 2553 ทำให้พบร่องรอยหลักฐาน รวมถึงโบราณวัตถุสำคัญที่สามารถนำมาใช้ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองโบราณอุททองได้เป็นอย่างดี

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบทำให้ทราบว่าพื้นที่บริเวณคันดินคูเมืองอุททอง เริ่มมีการเข้ามาใช้พื้นที่ในอดีตตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 10 แล้วเป็นอย่างน้อย จากหลักฐานยังแสดงให้เห็นอีกว่าเมืองโบราณอุททอง นั้น เป็นเมืองท่าโบราณรุ่นแรก ๆ ที่รับวัฒนธรรมจากอินเดีย เช่นเดียวกับกับเมืองออกแก้วในประเทศเวียดนาม และยังพบหลักฐานว่าเริ่มมีการใช้ภาษาในการติดต่อค้าขายกับอินเดีย รวมถึงเมืองโบราณต่าง ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 มาแล้ว

ด้านการศึกษาชั้นทับถมของคันดินนอกคูเมืองด้านทิศตะวันตก พบหลักฐานการเตรียมพื้นที่สำหรับสร้างคันดินนอกคูเมืองขึ้นอย่างน้อย ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 และปรากฏเป็นคันดินนอกคูเมืองอุททองราวพุทธศตวรรษที่ 13 ต่อมาเมื่อถึงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 คันดินคูเมืองทางด้านทิศตะวันตกได้ทำหน้าที่เป็นสุสานของผู้คนในเมืองอุททอง จากร่องรอยหลักฐานของการฝังศพที่พบ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อดั้งเดิมของชนพื้นเมืองที่ยังคงมีอยู่ ถึงแม้ว่าผู้คนในเมืองอุททองนี้จะได้รับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามานับถือก่อนหน้านี้เป็นระยะเวลายาวนานแล้วก็ตาม ต่อมาในช่วงปลายสมัยทวารวดีคันดินคูเมืองอุททอง ยังคงได้ถูกใช้งานต่อเนื่อง

เรื่อยมา ก่อนที่จะถูกเลิกใช้งานไปพร้อมกับการทิ้งร้างของเมืองอุทง ที่
น่าจะมีเหตุมาจากสภาพภูมิประเทศที่เปลี่ยนไป.

Abstract

The Moat Rampart of U-thong : Newly Discovered Information from the 2010 Excavation

The study of the moat rampart of U-thong Ancient City through an archaeological excavation in 2010 reveals a large amount of evidence including many antiques which can be studied to help with the understanding of the cultural development of the city.

The excavated archaeological evidence suggests that the area around the moat rampart was utilized around 5th century A.D., and further shows that U-thong Ancient City is an early Indian-influenced seaport, which is similar to Oc-Eo in Vietnam. Moreover, it can be seen that there was the use of specific language for trading with India and other ancient cities in the region from approximately the 6th century A.D.

From the study of the stratigraphy of the moat rampart, it was discovered that the west moat rampart was built around 6-7th century A.D., and in 11th century A.D. the western moat rampart was utilized as the city graveyard. The burial-related evidence indicates the existence of traditional folk beliefs despite the fact that Buddhism had been long established in the community. In lated-Dvaravati Period, the use of the moat rampart continued before being abandoned along with the desertion of U-thong probably due to a change in topography.

คันดินคูเมืองอุทอง ข้อมูลใหม่จากการขุดค้นทางโบราณคดี ความเป็นมาของการศึกษาคันดินคูเมือง

สันดี ไทยานนท์ *

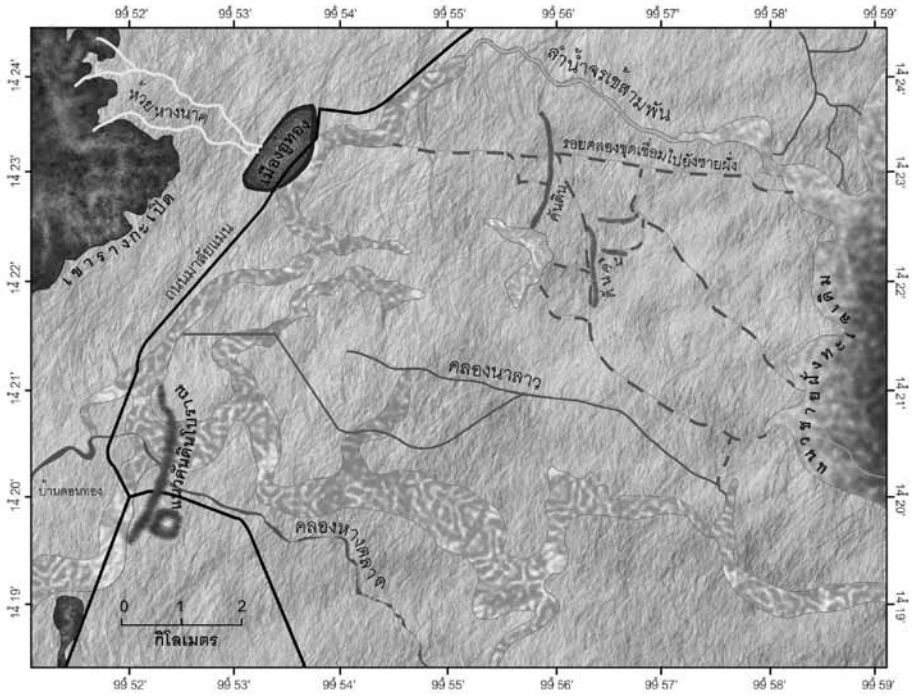
San Thaiyanon

เมืองโบราณสำคัญในสมัยทวารวดีที่ตั้งอยู่ในแถบที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและภาคอื่นของประเทศไทยมักจะปรากฏรูปคูน้ำคันดินลักษณะเฉพาะที่แสดงให้เห็นถึงการวางแผนผังของเมืองอย่างเป็นระบบและสะท้อนมุมมองทางด้านวิถีชีวิตมากกว่ามุมมองเชิงสัญลักษณ์ของการจำลองรูปแบบจักรวาล¹ ซึ่งหากสังเกตถึงการเลือกภูมิศาสตร์ของตำแหน่งที่ตั้งตัวเมืองต่าง ๆ แล้วจะเห็นว่ามักจะให้ความสำคัญในการตั้งตัวเมืองให้ใกล้กับแม่น้ำสายใหญ่เพื่อจัดระบบชลประทานให้แม่น้ำเข้ามาหล่อเลี้ยงภายในเมืองได้อยู่ตลอดเวลา ยังรวมถึงให้สามารถที่จะติดต่อกับชุมชนภายนอกและการติดต่อค้าขายกับต่างชาติที่อยู่ไกลออกไปได้โดยอาศัยแม่น้ำที่อยู่ติดกับคูเมืองอีกด้าน ที่ถือว่าเป็นวิธีที่สะดวกที่สุดและมีความนิยมมากในขณะนั้น

เมืองโบราณอุทองนั้นก็ปรากฏรูปแผนผังเดียวกันกับที่ได้กล่าวมาข้างต้น (ภาพที่ 1) คือเป็นเมืองที่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ โดยเมืองโบราณอุทองเป็นเมืองที่มีคันดินสองชั้นซึ่งคันดินชั้นในมีความสูงกว่าคันดิน

* นักศึกษาปริญญาโท สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹ ดุษฎี สมบุญยะวิโรจน์, “รูปแบบเมืองทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย.” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522, 74-75.

ภาพที่ 1 ผังเมืองโบราณอุทុងและเส้นทางน้ำโบราณ
ที่ใช้ติดต่อกับชุมชนที่ไกลออกไป

ชั้นนอก แผนผังของเมืองอุทองนี้มีลักษณะคล้ายรูปวงรีที่ไม่สม่ำเสมอ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตกับเมืองโบราณร่วมสมัยต่างๆ ที่พบเส้นทางน้ำที่สามารถเดินทางติดต่อกันได้กับเมืองอุทองในอดีต เช่น เมืองโบราณกำแพงแสน, เมืองโบราณนครปฐม, เมืองคูบัว จะพบว่าเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมนเป็นส่วนมาก ควอริช เวลด์ ได้สันนิษฐานรูปแบบเดิมของเมืองโบราณอุทองว่า ในก่อนช่วงพุทธศตวรรษที่ 11 คูน้ำคันดินไม่ได้มีลักษณะอย่างที่เห็นในปัจจุบัน แต่มีลักษณะที่ไม่สม่ำเสมอ ซึ่งเป็นลักษณะของเมืองที่มีคูน้ำคันดินในรุ่นแรกๆ² ซึ่งได้ขยายต่อเติมภายหลังช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-13 และมีความกว้างของคูเมืองประมาณ 20 เมตร แต่ก็ยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจังในประเด็นนี้

แต่เมื่อหากพิจารณาจากโบราณวัตถุและโบราณสถานที่พบทั้งในตัวเมืองและบริเวณใกล้เคียงจึงสามารถพอที่จะสันนิษฐานได้ว่า เมืองโบราณอุทองนั้น น่าจะเป็นเมืองที่เกิดขึ้นช่วงแรกๆ ในแถบที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ท่านยังทรงได้บันทึกกล่าวถึงแนวกำแพงเมืองและป้อมปราการที่เมืองโบราณอุทองไว้ว่า “เคยมีป้อมปราการก่อด้วยศิลา (แลง) แต่หักพังไปเสียเกือบหมดแล้ว ยังเหลือคงรูปอยู่แต่ประตูเมืองข้างละเล็กน้อย แนวปราการด้านหน้าตั้งบนที่ดอน ดูเป็นตระพังสูงราว 6 ศอก (3เมตร) แล้วเป็นแผ่นดินต่ำ (พื้นลาดลง) ต่อไปสัก 5 เส้น (200เมตร) ถึงริมน้ำจระเข้สามพัน”³

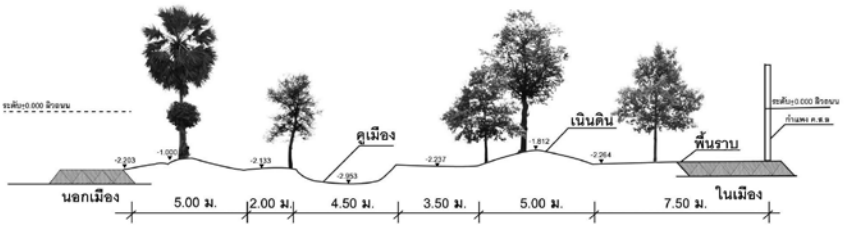
² H.G.Q. Wales, “Recent Dvarvati Discoveries and some Khmer Comparison” JSS 68, Part 1, 43-54.

³ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา, “เรื่องเมืองอุทอง จาก รายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี”, ใน *โบราณวิทยาเมืองอุทอง* (กรุงเทพฯ: ศิวพร, 2509), 224.

ทำให้เห็นว่าในขณะที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ ได้เสด็จมาสำรวจเมืองอุทงนั้นพบว่ายังมีร่องรอย
ของประตูเมืองซึ่งน่าจะอยู่บริเวณถนนมมาลัยแมน หรือด้านหน้าของ
พิพิธภัณฑน์ในปัจจุบันซึ่งไม่เหลือร่องรอยเพราะได้ถูกถมขณะสร้างถนน
มาลัยแมนไปแล้ว สภาพคันดินคูเมืองในปัจจุบันของเมืองโบราณอุทง
ตัวคันดินชั้นนอกได้เหลืออยู่เพียง 2 ด้านคือ ทางด้านทิศตะวันตกและ
ด้านทิศใต้ของตัวเมืองส่วนทางด้านอื่นได้ถูกไถปรับและถูกบุกรุกเป็น
ที่อยู่อาศัยไปแล้ว จึงสมควรที่จะต้องเร่งทำการศึกษาเก็บข้อมูลในส่วน
ของคันดินนี้ก่อนที่จะเสื่อมสภาพไปตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม

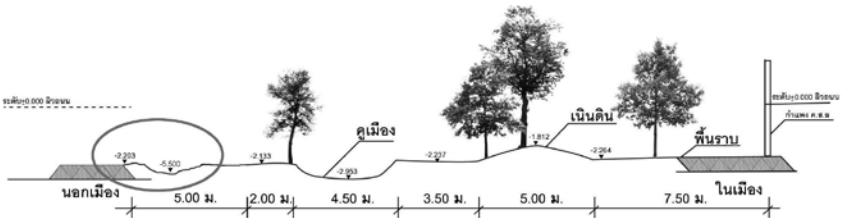
จากการสำรวจก่อนการขุดคันทางโบราณคดีในปี พ.ศ. 2553
คูเมืองที่เหลือด้านทิศตะวันตก ได้เปลี่ยนสภาพไปแล้ว โดยมาจากการ
พัฒนาแหล่งน้ำที่ตื้นเขิน ทำให้มีโครงการปรับระดับของคันดินเพื่อใช้
เป็นถนน และจะใช้เป็นทางสัญจรสำหรับการเที่ยวโบราณสถานใน
อนาคต โดยจากที่คันดินเดิมมีความสูงประมาณ 1 เมตร จากพื้นถนน
(ภาพที่ 2) ได้ถูกตัดส่วนที่สูงที่สุดของคันดินออกไปหากมองจากภาพตัด
ของคันดินทางทิศตะวันตก จะพบว่าส่วนหนึ่งของคันดินได้ถูกขุดตัด
หน้าดินออกจนกลายเป็นแอ่ง (ภาพที่ 3) แล้วจึงทำให้พบโครงกระดูก
บริเวณคันดินนี้ การพบโครงกระดูกจากการขุดตักหน้าดินนี้เองจึงทำให้
พบว่าโครงกระดูกฝังเรียงกันไปตามแนวของคันดินนอกเมือง โดยเจ้า
หน้าที่สำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี ได้ทำการขุดกู้โครงกระดูกที่เหลือ
พบตำแหน่งโครงกระดูกสองจุด จุดแรกพบส่วนของกระดูกศีรษะโผล่
ออกมาจากคันดินโดยที่กระดูกส่วนล่างถูกทำลายตอนขุดตักดิน ส่วน
จุดที่สองพบเป็นกระดูกท่อนขาโผล่ออกมาจากคันดิน จึงต้องทำการขุด
กู้ทั้งสองจุด ซึ่งอยู่บริเวณใกล้กันทำให้สรุปจำนวนและสภาพของโครง

กระดุกที่พบในเบื้องต้น⁴ ดังใน (ตารางที่ 1) จึงถือว่าพื้นที่นี้มีความน่าสนใจสำหรับศึกษาเกี่ยวกับการใช้งานพื้นที่คันดินคูเมืองอุทง เพื่อเป็นที่ฝังศพในช่วงสมัยทวารวดี

รูปตัดคูเมืองอุทงทิศตะวันตก มาตรฐาน 1:75

ภาพที่ 2 ภาพตัดคูเมืองอุทงทางด้านทิศตะวันตกก่อนการไถปรับคันดิน

รูปตัดคูเมืองอุทงทิศตะวันตก มาตรฐาน 1:75

ภาพที่ 3 ภาพตัดคูเมืองอุทงทางด้านทิศตะวันตก
หลังจากทำการปรับพื้นที่คันดิน

⁴ อภิรัฐ เจะเหล่า “รายงานเบื้องต้นการขุดคูโครงกระดุกบริเวณคูเมืองโบราณอุทง” สำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี, 2553.

หมายเลข	หลุมที่1/สภาพ	หลุมที่2/สภาพ
1	เด็กอายุ0-5ปี นอนคว่ำ ศีรษะไปทางทิศตะวันตก พบตั้งแต่กระดูกศีรษะลงไปถึงนท่อนแขน	พบเพียงส่วนขาท่อนล่างจนถึงเท้า กระดูกมีขนาดใหญ่ นอนตะแคง ใบหน้าไปทางทิศใต้ ศีรษะไปทางทิศตะวันตก เป็นผู้ใหญ่เพศชาย
2	เด็กอายุ0-5ปี นอนคว่ำ ศีรษะไปทางทิศตะวันตก พบตั้งแต่ช่วงลำตัวลงมาถึงกระดูกเชิงกราน	เพศหญิง อายุ 25-30ปี สมบูรณ์ทั้งโครง นอนตะแคง ใบหน้าไปทางทิศใต้ ศีรษะไปทางทิศตะวันตก
3	เด็กอายุ 5-10 ปี นอนคว่ำ ศีรษะไปทางทิศตะวันตก	พบเพียงท่อนขานี้ยื่นออกมาจากคันดินไม่สามารถระบุเพศอายุได้
4	พบเพียงกระดูกซี่โครงไม่สามารถระบุเพศอายุได้	-

ตารางที่ 1 สรุปจำนวนและสภาพโครงกระดูกที่พบภายในหลุมขุดกุ่มทั้งสองหลุม
ใกล้เคียงกับหลุมที่จะทำการขุดศึกษาทางโบราณคดี

ภาพที่ 4 ภาพถ่ายทางอากาศเมืองอุทงในปี พ.ศ. 2553
แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้นดิน นอกเมืองอุทงด้านทิศตะวันตก
ตัดแปลงจาก โปรแกรม Google Earth.

การกำหนดอายุและจัดลำดับชั้นวัฒนธรรม

ผลการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์

ผลการกำหนดอายุอัฐดิน, เผาไฟและตัวอย่างถ่านที่ได้เก็บตัวอย่างตามชั้นทับถมต่าง ๆ ส่งวิเคราะห์หาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธีเรืองแสงความร้อน Thermoluminescence laboratory เพื่อหาค่าการรับรังสีความร้อนในครั้งสุดท้าย และผลของเรดิโอคาร์บอน โดยได้ผลวิเคราะห์ออกมาดังนี้

ระดับความลึก	ค่าอายุตัวอย่างอัฐ (พ.ศ.)	ช่วงอายุ
0-50 cm.dt.	1623± 48	พ.ศ.1575 - พ.ศ.1671
160-200 cm.dt.	1,538 ± 51	พ.ศ.1487 - พ.ศ.1589
200-250 cm.dt	1,356 ± 70	พ.ศ.1286 - พ.ศ. 1426
400-450 cm.dt	1098 ± 75	พ.ศ.1023 - พ.ศ.1173
450-500 cm.dt	1065 ± 75	พ.ศ.990 - พ.ศ.1140

ตารางที่ 2 แสดงผลวิเคราะห์อายุอัฐ ด้วยวิธี Thermoluminescence laboratory จากภาควิชาวิทยาศาสตร์พื้นพิภพ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จากตารางที่ 1 จะเห็นว่าค่าอายุที่ได้เรียงกันตามลำดับชั้นทับถมโดยไม่ขาดตอนและอยู่ในช่วงเวลาที่ควรจะเป็น และถือว่ามีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน น้อยมากเมื่อเทียบกับช่วงอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีจึงเป็นค่าอายุที่สามารถนำมาใช้กำหนดอายุร่วมกับโบราณวัตถุที่พบและจัดลำดับชั้นวัฒนธรรมของคันดินคูเมืองอุทุมพรในครั้งนี้

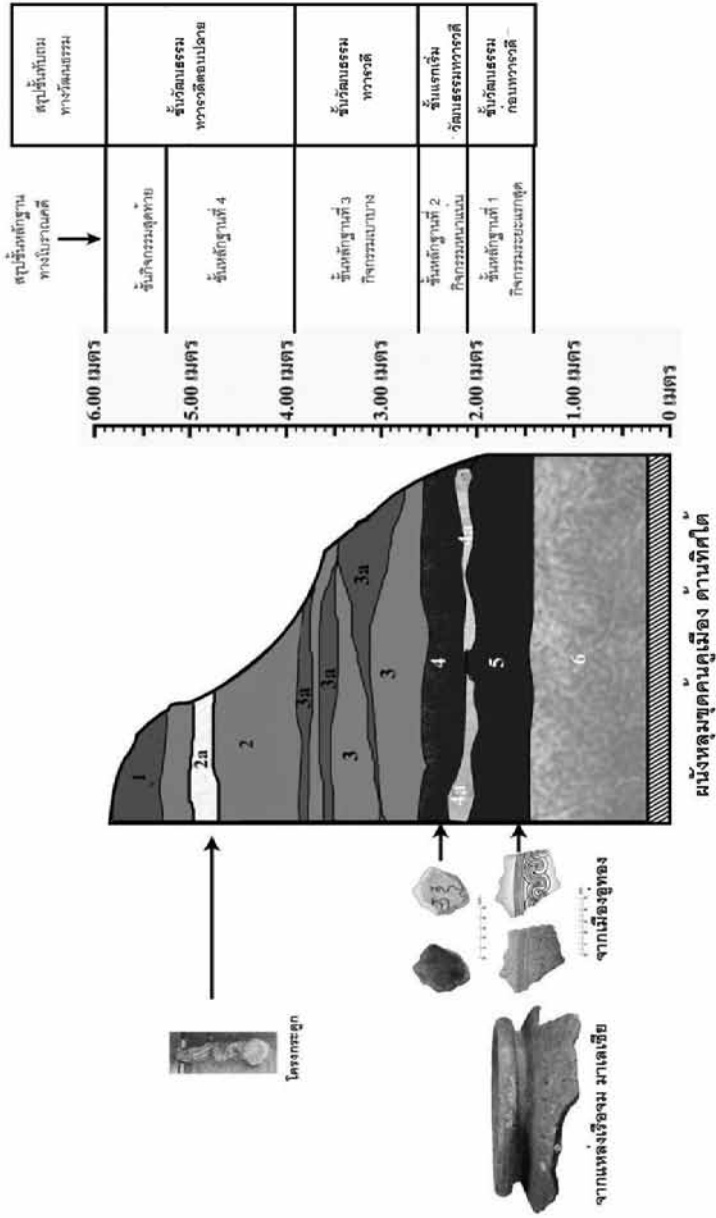
ผลการจัดลำดับชั้นวัฒนธรรม

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1

ชั้นหลักฐานที่ 1 วัฒนธรรมก่อนทวารวดี จากภาพที่ 5 ในชั้นทับถมที่ 5 จากการเปรียบเทียบการกำหนดอายุโบราณวัตถุและผลการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์แล้ว พบว่าในชั้นทับถมช่วงนี้ น่าจะมีการเริ่มเข้ามาใช้พื้นที่ตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 10 เป็นอย่างน้อย ต่อเนื่องไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 11 เพราะพบหลักฐานที่เป็นภาชนะลายคลื่นในชั้นดินนี้ ซึ่งมีเทคนิควิธีการตกแต่งเหมือนกันกับเศษภาชนะที่พบในประเทศเวียดนาม แสดงให้เห็นว่าชุมชนนี้มีการติดต่อกับเมืองท่าโบราณรุ่นแรก ที่รับวัฒนธรรมมาจากอินเดีย อย่างเช่น ที่เมืองออกแก้วประเทศเวียดนามตอนใต้ และจากการพิจารณาชั้นดินพบว่าในชั้นวัฒนธรรมนี้ได้ใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมเป็นที่อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ชั้นวัฒนธรรมที่ 2

ชั้นหลักฐานที่ 2 วัฒนธรรมแรกเริ่มสมัยทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 ในชั้นทับถมที่ 4 พบว่าร่องรอยกิจกรรมในการอยู่อาศัยเริ่มมีความหนาแน่นขึ้นมากกว่าชั้นดินแรก ซึ่งเริ่มแสดงให้เห็นว่า ชุมชนมีการขยายตัว ต่อเนื่องมาจากชั้นวัฒนธรรมที่แล้ว และพบว่ามีการใช้ภาษาอย่างแพร่หลายในเมืองอุททอง เพื่อสำหรับเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับชายกับอินเดีย และเมืองท่าร่วมสมัย เนื่องจากพบหลักฐานเป็นเศษภาชนะมีจารึกอักษรปัลลวะ ในช่วงระยะเวลานี้เองที่เมืองอุททองน่าจะเป็นช่วงที่มีความเจริญทางการค้าเป็นอย่างยิ่ง และนำไปสู่การพัฒนา ระบบสังคมการเมืองไปสู่บรรพรัฐ ที่มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง ในช่วงทำของชั้นดินนี้พบเฉพาะเศษอิฐแตกหักหนาแน่นทับถมกันอยู่ พิจารณาแล้ว คล้ายกับเป็นการเตรียมพื้นที่สำหรับการทำคันดินด้านนอกคูเมืองอุททอง

ภาพที่ 5 ภาพรวมผลการจัดลำดับชั้นวัฒนธรรมชั้นดินด้านนอกคูเมืองอุทอง

ชั้นหลักฐานที่ 3

ชั้นหลักฐานที่ 3 วัฒนธรรมทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 - 15 เป็นช่วงที่พัฒนาไปสู่การเป็นรัฐทวารวดีอย่างเต็มตัวมีความชัดเจน เพราะจากหลักฐานพบว่าการสร้างคูน้ำคันดินขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าว เนื่องจากในชั้นหลักฐานนี้ลักษณะของคันดินได้เปลี่ยนไปอย่างชัดเจน คือเป็นดินสีน้ำตาลอ่อนสลับเป็นริ้วกับปูนมาร์ลซึ่งเป็นดินที่อยู่ในชั้นดินธรรมชาติของพื้นที่ ซึ่งน่าจะมีการเตรียมพื้นที่ก่อนการสร้างคันดินมาตั้งแต่ช่วงแรกเริ่มวัฒนธรรมทวารวดี ตามหลักฐานดังที่ได้กล่าวไปแล้ว โดยคูน้ำคันดินนี้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสิ่งแรกที่ผู้ปกครองเมืองต้องปฏิบัติ เพื่อสร้างแหล่งสาธารณูปโภค ให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่ภายในเมือง และใช้เป็นเส้นทางในการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ และเมืองท่าอื่น ๆ ได้สะดวกยิ่งขึ้น

ชั้นหลักฐานที่ 4

ชั้นหลักฐานที่ 4 วัฒนธรรมทวารวดี ถึง ทวารวดีตอนปลาย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 การใช้งานคูน้ำยังคงมีการใช้และพัฒนามาต่อเนื่อง ดังจะพบชั้นทับถมจากการขุดลอกคันดินอีกครั้งโดยการพิจารณาชั้นดินในชั้นทับถมที่ 2 แต่ในช่วงระยะเวลานี้ พบว่ามีการใช้พื้นที่คันดินคูเมืองเป็นสถานที่ฝังศพของผู้คนในเมืองอุททอง เนื่องจากพบโครงกระดูกมนุษย์จำนวนถึง 7 โครงก่อนหน้าในระดับชั้นดินเดียวกันนี้ ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการที่มีคนตายเป็นจำนวนมาก โดยพบว่ายังคงมีความเชื่อดั้งเดิมของชาวพื้นเมืองที่ยังคงยึดแนวทิศทางการฝังศพ ซึ่งเป็นพิธีกรรมมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และในระยาสุดท้าย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นไป ในช่วงนี้เป็นช่วงปลายของสมัยทวารวดีแล้วแต่ก็ยังพบว่า ยังมีการใช้ประโยชน์จากคูน้ำคันดินต่อเนื่องจาก ระยะเวลาที่แล้ว และเป็นครั้งสุดท้ายของการใช้คูน้ำคันดิน

โบราณวัตถุที่พบจากชั้นวัฒนธรรมต่างๆ

เศษภาชนะลายคลื่นเคลือบน้ำดินสีแดง

เป็นโบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่สามารถนำมาใช้ร่วมกำหนดอายุของชั้นทับถมได้ ลักษณะเป็นเศษภาชนะดินเผาเคลือบน้ำดินสีส้ม มีลวดลายขูดขีดเป็นลายคลื่นต่อกัน (ภาพที่ 3) พบที่ระดับความลึก 430 cm.ct. ตรงกับชั้นหลักฐานที่ 1 ซึ่งเป็นวัฒนธรรมก่อนสมัยทวารวดี ตัวเนื้อภาชนะเป็นภาชนะเนื้อหยาบและมีความหนา เกือบ 1 เซนติเมตร แต่มีน้ำหนักเบาเพราะเนื้อภาชนะมีส่วนผสมของแกลบข้าวซึ่งสามารถเห็นความพรุนของเนื้อภาชนะได้จากรอยแตกนอกจากนั้นผิวด้านในของภาชนะจะพบรอยน้ำเคลือบติดอยู่ด้วย ลักษณะของเศษภาชนะที่พบนี้ สามารถเทียบเคียงได้กับภาชนะที่มีลวดลายเดียวกันนี้จากแหล่งเรือจมน้ำแม่ น้ำ Pontian เมือง Pahang ทางตะวันตกของมาเลเซีย

Gibson-Hill กล่าวว่าเรือจมน้ำนี้อาจมีต้นทางมาจากประเทศเวียดนามหรือทางตอนใต้ของประเทศจีน และน่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 8 - 10 (ภาพที่ 4)⁵ และภาชนะลักษณะนี้ยังพบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีทางเวียดนามตอนใต้ที่แหล่งโบราณคดี Go-Hang และ Canh Den และได้กำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 9 - 10⁶ นอกจากนี้ในประเทศไทยยังพบที่แหล่งโบราณคดีขิดชินอีก 1 ชั้น แต่พบอยู่ในชั้น วัฒนธรรมทวารวดี⁷ ส่วน

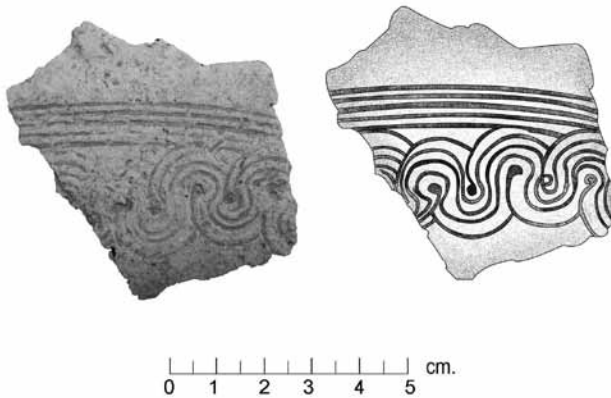
⁵ Heidi Tan, *Art & Archaeology of Fu Nan : Pre-Khmer Kingdom of the Lower Mekong Valley*, (Bangkok:Orchid Press, 2003), 113-114.

⁶ Ibid., 114.

⁷ สฤณีพงศ์ ขุนทรง, "โบราณคดีทวารวดี: ข้อมูลใหม่จากการขุดค้นเมืองนครปฐมและเมืองขิดชิน," เอกสารประกอบการเสวนาในโครงการเสวนาเพื่ออนุรักษ์และพัฒนา มรดกวัฒนธรรม "วัฒนธรรมเสวนา" (Cultural Dialogues) ครั้งที่ 7 ณ หอประชุม มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ, 23 กรกฎาคม 2554.

เศษภาชนะลายคลื่นที่พบจากคูเมืองอุทองนี้พบในชั้นวัฒนธรรมที่เก่า
ไปกว่าสมัยทวารวดีและสอดคล้องกับผลกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ที่
กล่าวถึงไปแล้วข้างต้น

จากการค้นพบเศษภาชนะลายคลื่นรูปแบบนี้ในชั้นหลักฐาน
ที่ 1 ซึ่งเป็นวัฒนธรรมก่อนสมัยทวารวดี แสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่อง
ทางวัฒนธรรมที่มีมาตั้งแต่เริ่มแรกของการใช้พื้นที่และพบว่าช่วงก่อน
วัฒนธรรมทวารวดีนั้นได้ปรากฏร่องรอยการติดต่อสัมพันธ์ของเมืองท่า
โบราณรุ่นแรกอย่างเมืองออกแก้ว กับเมืองอุทอง ซึ่งตรงกับการศึกษาที่
ผ่านมาของ ศาสตราจารย์ ชอง บวสเซอร์ริเยร์ เมื่อ ปี 2507 ด้านกับการ
ติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองท่าในแถบแหลมอินโดจีนากับเมืองอุทอง
และเมืองในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา⁸

ภาพที่ 6 เศษภาชนะลายคลื่นที่พบจากคันดินคูเมืองอุทอง ในชั้นหลักฐานที่ 1
ซึ่งเป็นวัฒนธรรมก่อนสมัยทวารวดี อยู่ที่ระดับความลึก 430 cm.dt.

⁸ ชอง บวสเซอร์ริเยร์, ความรู้ใหม่ทางโบราณคดีจากเมืองอุทอง, (พระนคร: ศิวพร, 2511), 20-22.

ภาพที่ 7 เศษภาชนะลายคลื่นที่พบจากแหล่งเรือจมประเทศมาเลเซีย
ที่มา: HeidiTan, *Art & Archaeology of Fu Nan : Pre-Khmer Kingdom
of the Lower Mekong Valley*,117.

เศษภาชนะจากแหล่งเรือจมประเทศมาเลเซีย

เศษภาชนะจากคันดินคูเมืองอุทอง

0 1 2 3 4 5 cm.

ภาพที่ 8 เปรียบเทียบร่องรอยน้ำเคลือบ
ที่ปรากฏบนพื้นผิวด้านในของภาชนะ

เศษภาชนะมีจารึก

ในการขุดค้นคันดินครั้งนี้ยังได้พบหลักฐานสำคัญที่สามารถนำมาใช้กำหนดอายุได้ดีคือ ชิ้นส่วนเชิงของภาชนะทรงพานมีจารึกอักษรปัลลวะ (ภาพที่ 6) ที่ระดับ 397 cm.dt. ตรงกับชั้นหลักฐานที่ 2 ซึ่งอยู่ในชั้นวัฒนธรรมทวารวดี เศษภาชนะนี้เป็นชิ้นส่วนของเชิงภาชนะมีจารึก โดยผู้วิเคราะห์รูปแบบ และแปลพร้อมกับกำหนดอายุของตัวอักษรคือ อาจารย์ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ คำที่ปรากฏในจารึกสันนิษฐานได้ว่า เมื่อพิจารณาจากตัวอักษรแล้วเป็นจารึกอักษรปัลลวะ เมื่อถอดอักษรแล้วได้รูปดังนี้

จำลองจารึก

คำอ่าน

จนฺทุ อ่านว่า จัน-ทุ

ซึ่งคำว่า จนฺทุ นี้อาจารย์ก่องแก้ว วีระประจักษ์ได้ตรวจสอบทั้ง ภาษาบาลี และภาษาสันสกฤตแล้ว เป็นศัพท์ที่ไม่มีในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเบื้องต้นนี้สันนิษฐานว่าบางส่วนของอักษรจารึกอาจแตกหายไป จึงทำให้รูปอักษรปรากฏไม่ครบจบคำในภาษาใดภาษาหนึ่ง หรือผู้จารึกอาจมีเจตนาจารึกไว้เป็นคำเฉพาะจึงไม่เข้าข่ายของอักษรภาษาใด ๆ จึงไม่มีคำแปลตามภาษาใดภาษาหนึ่ง ด้านอายุของรูปตัวอักษรพิจารณาได้ยากมาก เพราะมีรูปอักษรเพียง 3 ตัว เท่านั้น และได้เปรียบเทียบตรวจสอบรูปอักษรในจารึก เขมรมาฯ 2 บนสถูปศิลา และ เขมรมาฯ 3 (หน้าศาลเจ้า) จารึกทั้งสองนี้พบที่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม และยังสามารถเปรียบเทียบกับจารึกลานทองคำ ภาษาบาลี จากศรีเกษตรและ

จารึกลานทองแดงของพระเจ้าติวระสุกัณฑวรวรมันแห่งราชวงศ์ปัลลวะ ประเทศอินเดีย จารึกทั้ง 4 ที่นำมาเปรียบเทียบเป็นจารึกที่สร้างขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 10-12

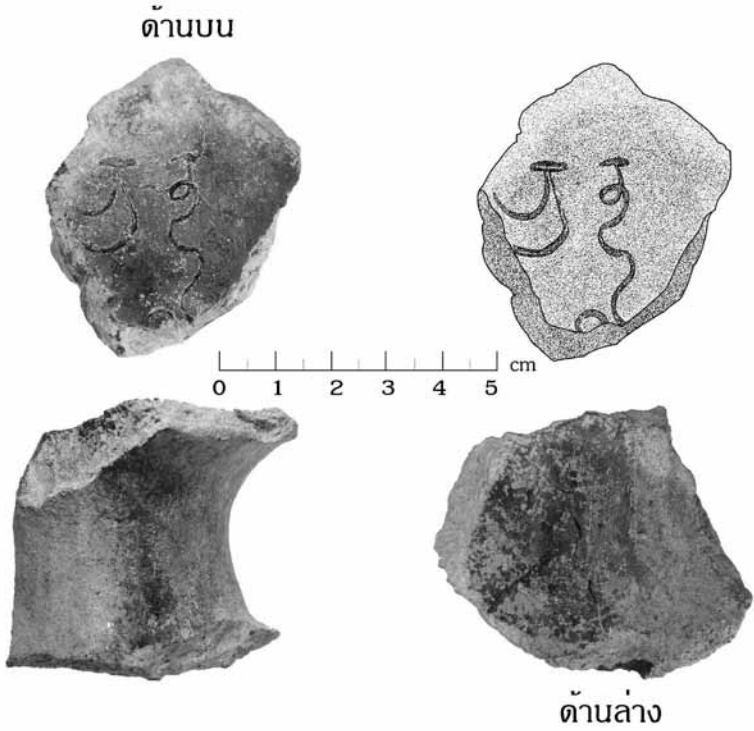
แต่เนื่องจากรูปอักษรในจารึกที่เศษภาชนะดินเผามีจำนวนน้อยมาก เมื่อศึกษาเปรียบเทียบแล้วได้ข้อสรุปโดยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นรูปอักษรที่ใช้อยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-12⁹ ซึ่งขึ้นส่วนภาชนะที่พบนั้น คาดว่าน่าจะเป็นชิ้นส่วนของภาชนะประเภทพิเศษ ซึ่งน่าจะเป็นส่วนของภาชนะมีเชิงหรือทรงพานที่น่าจะใช้ในทางพิธีกรรมทางศาสนาโดยการใส่เครื่องบูชา ซึ่งตามแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีจะพบภาชนะทรงพานนี้ ใกล้เคียงบริเวณโบราณสถานเป็นส่วนใหญ่ และส่วนใหญ่จะมีเนื้อละเอียดและประณีต¹⁰ ซึ่งคาดว่าเศษภาชนะที่พบเป็นภาชนะที่ผลิตขึ้นใช้ภายในชุมชน เพราะจากการพิจารณาเนื้อภาชนะ คล้ายภาชนะแบบพื้นเมือง เนื่องจากมีลักษณะที่ค่อนข้างหยาบ

โครงกระดูก และการฝังศพ

สำหรับโครงกระดูก 1 โครงที่พบในระดับ 120 cm.dt. จัดเป็นชั้นหลักฐานสุดท้าย โครงกระดูกที่พบฝังนอนตะแคงหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเฉียงไปทางทิศใต้เล็กน้อยตามแนวคูเมือง จากการขุดค้นพบหลักฐานว่ามีเครื่องอุทิศเป็นใบหอกหักงอไว้ที่ข้างลำตัวของโครงกระดูก (ภาพที่ 7) แต่ก็ไม่พบหลักฐานอื่นใดฝังอยู่ร่วมอีกเลยซึ่งต่างจากโครงกระดูก

⁹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์, “เอกสารการวิเคราะห์จารึกบนเศษภาชนะดินเผามีจารึกพบที่คันดินคูเมืองอู่ทองปี 2553”, 2554.

¹⁰ ผาสุข อินทราวุธ, **ดรชนนีภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี** (กรุงเทพฯ: สยามการพิมพ์, 2528), 16-17.

ภาพที่ 9 ชิ้นส่วนภาชนะทรงพานมีจารึกตัวอักษรปัลลวะ
ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12

ที่ได้ทำการขุดค้นไปก่อนหน้านี้ที่ทุกโครงไม่พบเครื่องอุทิศฝังอยู่ร่วมกับศพเลยแม้แต่ชิ้นเดียว การฝังศพโดยไม่ใส่เครื่องอุทิศให้ผู้ล่วงลับนี้ มีความคล้ายกับแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะตอนปลาย ที่แหล่งโบราณคดีบ้านนาลาวห่างจากเมืองโบราณอู่ทองประมาณ 3 กิโลเมตร ซึ่งได้พบหลักฐานการฝังศพโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกและพบเครื่องอุทิศเพียงชิ้นเดียวคือกำไลหินและไม่พบหลักฐานใดอื่นเลยภายในระดับชั้นที่พบโครงกระดูก¹¹ การฝังศพหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกพร้อมเครื่องมือเหล็กยังมีลักษณะคล้ายกับแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลายที่บ้านใหม่ชัยมงคล¹² และยังคงคล้ายกับการฝังศพในวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่แหล่งโบราณคดี ฟ้าแดดสงยางที่มีลักษณะการฝังศพทั้งนอนหงายและนอนตะแคงเหยียดยาว หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งมีทั้งพบเครื่องอุทิศเป็นต่างหูเพียงชิ้นเดียวและไม่มีเครื่องอุทิศใดเลย¹³ นอกจากนี้การฝังศพลักษณะนอนเหยียดยาวนี้ยังพบในแหล่งโบราณคดีก่อนสมัยประวัติศาสตร์ตอนปลายที่อยู่ต่อเนื่องมาถึงสมัยทวารวดีอีกเช่นที่แหล่งโบราณคดีเมืองอู่ตะเภา จังหวัดชัยนาท โครงกระดูกหมายเลข 1 ที่มีลักษณะการฝังศพ นอนเหยียดยาวหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือเช่นกัน¹⁴ และแหล่งโบราณคดีทับจำปา จังหวัดลพบุรี ก็พบการฝังศพใน

¹¹ วสันต์ เทพสุริยานนท์, **โบราณคดีเมืองอู่ทอง** (กรุงเทพฯ: สหมิตรพรินต์ติ้ง, 2545), 127-150.

¹² สุรพล นาถะพินธุ, "การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย," ใน การประชุมทางวิชาการระดับชาติ ฝรั่งเศส-ไทย ครั้งที่ 3 เรื่อง "พัฒนาการของอารยธรรมในประเทศไทยจากหลักฐานทางโบราณคดี," 182-186, กรุงเทพฯ: อติตตา พรินต์ติ้ง, 2538.

¹³ ผาสุข อินทราวุธ และคณะ, รายงานการขุดค้นเมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 43.

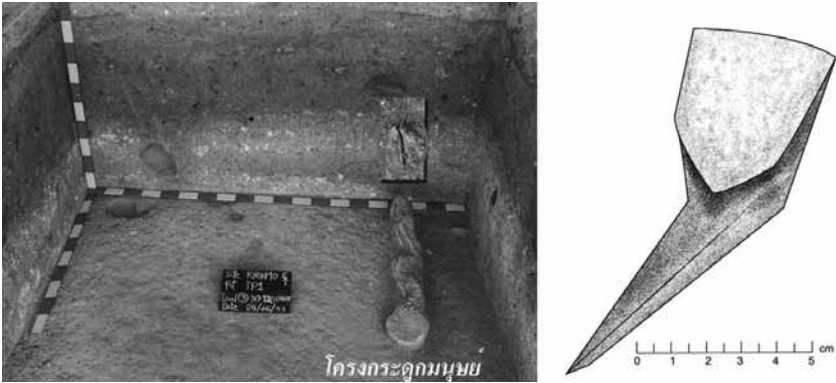
¹⁴ จารึก วิไลแก้ว, **โบราณคดีเมืองอู่ตะเภา**, (กรุงเทพฯ, 2534), 78-80.

ลักษณะนอนเหยียดยาวเช่นกันแต่การวางศิระหันไปทางทิศตะวันออก¹⁵ และยังสามารถเทียบได้กับ โครงกระดูกที่พบจากแหล่งโบราณคดีดงแม่นางเมืองจำนวน 9 โครง ที่พบในชั้นวัฒนธรรมสมัยทวารวดีที่ไม่พบการฝังเครื่องอุทิศร่วม¹⁶

การค้นพบครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ถึงจะมีการยอมรับนับถือพุทธศาสนามานานแล้วก็ตาม ก็ยังคงพบความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนที่ยังคงสืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยทวารวดี แต่มีข้อที่น่าสังเกตว่า โครงกระดูกที่ขุดพบจากคันดินนี้จากการขุดค้นไม่พบร่องรอยของหลุมฝังศพ ซึ่งพิจารณาจากชั้นทับถมแล้วพบว่าน่าจะเป็นการฝังศพที่เรียงกันเป็นจำนวนมากในครั้งเดียวกัน ตามแนวคันดินต่อเนื่องกันกับโครงกระดูกที่พบก่อนหน้านี้ และโครงกระดูกที่พบจากคันดินคูเมืองทั้งหมด 7 โครง มีโครงกระดูกของเด็กอายุ 0 -10 ปี มีมากกว่าโครงกระดูกของผู้ใหญ่ซึ่งอาจแสดงให้เห็นถึงข้อสันนิษฐานหนึ่งของการตายบางประการได้ ส่วนด้านสาเหตุของการเสียชีวิตที่ชัดเจนกว่านั้นนั้นยังคงต้องการอาศัยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการศึกษาและหาคำตอบในโอกาสต่อไป.

¹⁵ สว่าง เลิศฤทธิ์, “ขั้วจำปา 2544: การปฏิบัติงานโบราณคดีและหลักฐานที่พบ”, **เมืองโบราณ** 27, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2544):117-113.

¹⁶ พิมพ์ชนก พงษ์เกษตร์กรรรม์, “พัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองโบราณดงแม่นางเมือง อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552, 106-108.

ภาพที่ 10 โครงกระดูกฝังนอนตะแคงเหยียดยาว
พร้อมใบหอกเหล็ก ที่ระดับ 120 cm.dt.

สรุปการศึกษาค้นดินคูเมืองอุทอง

จากการศึกษาพบว่าค้นดินคูเมืองปรากฏชั้นวัฒนธรรมถึง 2 วัฒนธรรมด้วยกันคือ วัฒนธรรมที่ 1 เป็นวัฒนธรรมก่อนสมัยทวารวดี ซึ่งพบร่องรอยการเข้ามาใช้พื้นที่ในการประกอบกิจกรรมบริเวณค้นดินคูเมืองอุทอง ซึ่งน่าจะปรากฏขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นอย่างน้อย จากโบราณวัตถุพยานพบว่าเป็นชุมชนที่มีการติดต่อแลกเปลี่ยน และมีความสัมพันธ์กับเมืองท่าทางการค้ารุ่นแรก ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำคัญๆ เช่น จากอินเดีย และ เมืองออกแก้วประเทศเวียดนามมาตั้งแต่นั้น เรื่อยมาจนถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 11 - 12 ซึ่งจัดเป็นวัฒนธรรมที่ 2 ซึ่งเป็นชั้นวัฒนธรรมทวารวดีแล้ว ชุมชนเหล่านี้ได้พัฒนาขึ้นมาจากความเจริญรุ่งเรืองทางการติดต่อค้าขายที่มีมานานแล้วก่อนหน้านี้ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้เองพบว่ามีกร ใช้ตัวอักษรในพื้นที่อย่างแพร่หลาย เพื่อใช้สำหรับการติดต่อสื่อสารทางการค้าเป็นหลัก

ต่อมาช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-15 พบว่ามีการสร้างคันดินด้านนอกคูเมืองขึ้น ซึ่งมีความต่อเนื่องมาจากช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 ปรากฏหลักฐานการเตรียมพื้นที่โดยการใช้เศษอิฐหักนำมาถมก่อนการสร้างคันดินในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 ดังนั้นชุมชนที่เคยอยู่อาศัยมาก่อนหน้านี้ก็ได้อ้ายไปใช้พื้นที่อื่นประกอบกิจกรรมแทนพื้นที่เดิม สังเกตได้จากปริมาณหลักฐาน ที่ลดน้อยลง และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 ได้มีการลอกคันดินคูเมืองอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งนี้พบว่าคันดินได้มีการใช้เป็นสุสานของชุมชน โดยพบการฝังศพบริเวณคันดิน ลักษณะฝังเป็นแนวยาวเรียงต่อกันตลอดคันดิน

จากหลักฐานแสดงให้เห็นว่าถึงแม้ว่าจะมีการรับพุทธศาสนาเข้ามานับถือภายในเมืองมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว แต่ก็ยังคงพบความเชื่อดั้งเดิมของชาวเมืองในพื้นที่ ที่นับถือควบคู่กันไปกับการนับถือพุทธศาสนา

ในช่วงระยะสุดท้าย ยังคงพบว่ามีการใช้คูน้ำ ตลอดมาจนถึงช่วงปลายสมัยทวารวดี เพราะเนื่องจากระบบชลประทานเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องพัฒนาอยู่เสมอเพื่อให้ชาวเมืองสามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลา และช่วงนี้เองที่เป็นช่วงสุดท้ายของการใช้คูน้ำคันดิน พร้อมกับ การเสื่อมลงของเมือง อันน่าจะจะมีสาเหตุมาจากสภาพภูมิประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป.

บรรณานุกรม

- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. “เอกสารการวิเคราะห์จารึกบนเศษภาชนะดินเผามีจารึกพบที่คันดินคูเมืองอุทงปี 2553.”, 2554.
- จารึก วิลัยแก้ว. **โบราณคดีเมืองอุทงเทภา**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2534.
- ซอง บวสเชอริเยร์. **ความรู้ใหม่ทางโบราณคดีจากเมืองอุทง**. พระนคร: ศิวพร, 2511.
- ดุขมิ สมบุญยะวิโรจน์. “รูปแบบเมืองทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย.” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.
- ผาสุข อินทรารุช และคณะ. **รายงานการขุดค้นเมืองฟ้าแดดสูงยาง อำเภอ กมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.
- ผาสุข อินทรารุช. **ดรชนีภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี**. กรุงเทพฯ: สยามการพิมพ์, 2528.
- พิมพ์ชนก พงษ์เกษตร์กรรม. “พัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองโบราณ ดงแม่นางเมือง อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์.” วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.
- วสันต์ เทพสุรียานนท์. **โบราณคดีเมืองอุทง**. กรุงเทพฯ: สหมิตรพรินต์ติ้ง, 2545.
- สฤชดีพงศ์ ขุนทรง. “โบราณคดีทวารวดี: ข้อมูลใหม่จากการขุดค้นเมืองนครปฐม และเมืองซีตชิน.” เอกสารประกอบการเสวนาในโครงการเสวนาเพื่ออนุรักษ์และพัฒนามรดกวัฒนธรรม “วัฒนธรรมเสวนา” (Cultural Dialogues) ครั้งที่ 7 ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ,

23 กรกฎาคม 2554.

สว่าง เลิศฤทธิ์. “ขั้วจําปา 2544: การปฏิบัติงานโบราณคดีและหลักฐานที่พบ.”

เมืองโบราณ. 27, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2544): 117-113.

สุรพล นาคะพินธุ. “การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์
ตอนปลาย.” ใน **การประชุมทางวิชาการระดับชาติ ฝรั่งเศส-
ไทย ครั้งที่ 3 เรื่อง “พัฒนาการของรัฐในประเทศไทยจาก
หลักฐานทางโบราณคดี.**”, 182-186, กรุงเทพฯ: อทิตตา พรินติ้ง,
2538.

Heidi Tan. **Art & Archaeology of Fu Nan : Pre-Khmer Kingdom of
the Lower Mekong Valley**. Bangkok: Orchid Press, 2003.

H.G.Q. Wales. “Recent Dvarvatii Discoveries and some Khmer
Comparison” JSS. 68, Part 1: 43-54.